

Dyret i Mennesket

G. Brandes

1890

(Bourget: *Disciplen*. Maupassant: *Den unyttige Skønhed*. Tolstoj: *Kreutzersonaten*. Zola: *Menneskedyret*.)

Det er paafaldende, i hvor høj Grad den sidste Tids Digtning hos dens mest fremragende europæiske Repræsentanter er sysselsat med Forestillingen om en Dobbeltthed i vort Væsen.

Hos en enkelt fransk Forfatter Paul Bourget fremtræder denne Dobbeltthed i Menneskevæsenet videnskabeligt begrundet. Bourget er nemlig ogsaa som Digter den sjælegranskende Kritiker, han begyndte med at være. I Forklaringen af sine Personers Driftsliv og Følelsesliv gaar han aldrig rent kunstnerisk til Værks; han peger stadigt med Ransagerens Sonde.

Hvis man overskuer hvad han digterisk har frembragt lige fra hans første Novelle *L'irréparable* til hans sidste Roman *Le disciple*, er der derfor visse paafaldende fælles Træk. Alt drejer sig i Grunden om Jegets Fordobling. Hans første Novelle er Historien om en ejendommelig ung Pige, hvis Livs kritiske Begivenhed er en Overrumpling, hun i Nattens Ensomhed har været Genstand for fra en samvittighedsløs Mands Side, med hvem hun har indladt sig paa et uskyldigt Koketteri. Fortællingen begynder meget betegnende med en Samtale mellem Forfatteren og en Professor i Sjælelære, der har skrevet et Værk om Opløsning af Idéforbindelserne.

Da nu det, vi kalder vort Jeg, denne Forestilling om noget Indre og Blivende, der er forenet med et Legem, er en Forestilling, som opstaar ved Sammenknytning af Ideer, saa er det klart, at hvad Professoren i Virkeligheden har studeret er Formerne for Jegets Opløsning, for dets Dobbeltthed, som denne optræder under Viljens og Sindets talrige Sygdomme. I den sidste Roman, Bourget har udgivet, møder vi paany Professoren i Sjælelære og paany det samme Emne. Det Arbejde, som den unge Forbryder Robert Greslou, der er anklaget for Mord, har indsendt til en berømt Professor for at erfare hans Mening, er et Studie over Jegets Dobbeltthed.

I Novellen udvikles først, hvori Jegets simpleste Fordobling bestaar. Jeget er dels bevidst, dels ubevidst. Deraf forklares i Almindelighed Fejltagelser og Fejlgreb i Livet. Der er skjult i os en Skabning, som vi ikke kender og om hvilken vi aldrig véd, om den ikke netop er det modsatte af det Væsen, vi tror at være. Herpaa beror de forunderlige Omslag i Befindende og Handlemaade, som vi oplever eller iagttager. En arbejder f. Eks. mod et Maal, af hvilket han indbilder sig at hans Lykke afhænger, og naar det er naaet, opdager han, at han har miskendt sit Følelseslivs hemmelige og sande Fordringer. En gaar og ser ud som et roligt Menneske, og handler saaledes; pludselig rejser Billedet af hans Ulykke sig for ham, en stadig Sorg eller stadig Fare, han søger at glemme, men som kan overvælde ham og give hans Liv en forandret Retning.

I Romanen leverer Hovedpersonen en fuldstændig Undersøgelse af sit eget Væsen, idet han tilbagefører enhver Tilstand i sit Sind til et videnskabeligt Skema: Det Nedarvede, Omgivelsernes Indflydelse, Omplantning af Personen osv. Han bestemmer sin herskende Egenskab som Evne og Trang til Selvfordobling: Der er altid hos ham ligesom to tydeligt adskilte Personligheder, en som kommer og gaar, handler og føler, og en der som Tilskuer iagttager den andens Livsførelse. Han er ikke i Stand til at angive, hvilken af disse to Personer der er hans sande Jeg. Han forsøger at udlede denne Dobbeltthed hos sig af en Raceblanding, af Nedstamning fra et Grænsefolk. Han har fra Barn af havt sin Glæde af Forstillelse og Usandhed, ikke for at prale, men simpelthen for i sin Fantasi og i Omgivelsernes Bevidsthed at være en Anden. Han har den største Fornøjelse af at udtale Meninger, som er ganske modsatte dem, han anser for de sande, og det af den samme besynderlige Grund. Hans Lyst er den at spille en Rolle ved Siden af sin sande Natur. Den hele Løgnagtighed i hans Holdning, hans Glæde ved at bedrage, forføre, overliste og tilrane sig en ung ædelttænkende Kvinde, for hvem han ingen Ømhed nærer. Alt er en Følge af den for ham uovervindelige Dobbeltthed i hans Menneskevæsens oprindelige Anlæg.

Som man ser, er den Tvedelthed, der sysselsætter den videnskabeligt dannede Bourget, en saadan, som kun ad filosofisk Vej tilfulde forstaas. Den svarer ganske vist nogenlunde til den Spaltning af vort Væsen, som man i gamle Dage fandt imellem det saakaldt Legemlige og det saakaldt Sjælelige, men den falder paa ingen Maade sammen med den. Kun forsaavidt opfattes den gammeldags, som Bourget i sine seneste Skrifter synes at ville forherlige den religiøse Andagt som det eneste Middel imod den.

I

Andre af Tidsalderens betydelige Forfattere, der ligeledes dvæler ved Forestillingen om en Dobbeltthed af vort Væsen, har givet dette Tvedelte et Udtryk, som nærmest hører Middelalderen til. De udtaler sig ikke sjældent om det Dyriske i Mennesket og om det Menneskelige i Mennesket som om to forskellige Verdener, der er sammenkoblede i os. De viser sig optagne af dette Forhold omtrent som Teologerne af Forholdet mellem den guddommelige og den menneskelige Natur i Gudmennesket. For ikke ganske faa af de samtidige Digtere er den menneskelige Skabning en Art Centaur, halvt et højere Væsen, halvt et Dyr, der, naar den fortaber sig i højtflyvende Tanker, vækkes op af Drømmen ved Lyden af sine egne Hovslag.

De, der grubler over Dyret i Mennesket, vil enten blot skildre det, udmale det i dets Vælde og Afskyelighed, eller de vil bekæmpe det, stundom endog for at udrydde det, uden at det dog lykkes dem nogensinde skarpt at paavise den Skillelinje, hvor det Dyriske hører op og det Menneskelige begynder. Der er jo kun altfor mange Virksomheder og Drifter, som Mennesket har tilfælles med de lavere Kreaturer.

Tankevækkende er nu den principielle Uenighed imellem vor Tidsalders betydeligste Forfattere angaaende det Spørgsmaal, om det saakaldte Dyriske er en uovervunden Levning af den oprindelige Naturtilstand, det vilde Tidehvervs og Barbariets Dage, eller om det, som vi kender det, er en Kulturfrembringelse, fostret af Overkulturen, saa vi alene kan bekæmpe det ved, som det hedder, at vende tilbage til Naturen, det vil sige til simplere, landligere Tilstande.

En Digter som Maupassant eller Zola er nærmest af den første Mening; for dem er Dyret den oprindelige Vildskab. En Digter som Strindberg eller som Tolstoj hylder den anden Synsmaade; for dem er Dyret vor falske Civilisations Unatur.

Tolstojs nye, i Rusland forbudte og meget læste Fortælling *Kreutzer-sonaten*, er et rent moraliserende Arbejde, forsaavidt beslægtet med hans opdragende Legender og Historier for den russiske Menigmand. Kun at Bogen henvender sig til en Læsekres, der hører til de mest oplyste i Verden.

Her som i *Gengangere* og *En Handske* er det Køns-Renhed og -Urenhed, hvorom Alt drejer sig; men der er i den store Russers Synsmaade en vildere, lidenskabeligere Følgestrengthed end hos Nordmændene. Ibsen havde i *Gengangere* malt forfærdelige Følger af Mandens Letsind for Hjemmet og den næste Slægt; Bjørnson havde ladet en ung Kvinde stille Fordringer til Mandens ubetingede Afholdenhed før Ægteskabet; det syntes ikke muligt at naa højere eller videre i sine Krav paa dette Felt. Men Tolstoj løber som ægte Russer Linen ud — dette er det Særmærke, hvorved jeg i

min Bog *Indtryk fra Rusland* har forsøgt at male russisk Ejendommelighed. Han genoptager Fordringen til Mandens Renhed før Ægteskabet, men han forøger den med en Fordring til saakaldt Renhed i Ægteskabet, der er ny.

Ganske vist taler Tolstoj i sin ny Fortælling ikke i eget Navn. Men dels gennem en Samtale i en Jernbanevogn, i hvilken de Meninger, der bliver de sejrrige, synes at maatte ligge nær op til Digterens egne, dels gennem Hovedpersonens lange Redegørelse for sit Liv, som optager Størstedelen af Værket, spores Tolstojs Samhu med den Livsanskuelse, der kommer til Orde. Det er ikke sandsynligt at han skulde ville hævde en væsentlig Uoverensstemmelse mellem Posdnysjevs Grundsynsmaade og sin egen. I ethvert Tilfælde har han intet gjort for at bibringe Læseren det Indtryk, at en saadan Uoverensstemmelse finder Sted. Alt hvad man kan sige er, at han i sit Skrift *Hvori bestaar min Tro?* vel har bevæget sig ad de samme Baner som hans Hovedperson, men ligefuldt ikke er gaaet saa vidt.

Tolstoj hævder med Lidenskab den gamle Kristendoms Opfattelse af den jomfruelige Stand som den egenlig høje og værdifulde. Han har kraftige Ord om det Taabelige i en Samfundsaaend, der kaster mangan ung elskværdig Pige i en uren og fordærvet Mands Arme blot for at hun ikke skal lide den formentlige Skam at forblive Jomfru, hvad i Tolstojs Øjne er en Ære. Allerede dette er radikalt nok følt, om Sagen end ikke er tænkt igennem.

Ægteskab eller Ikke-Ægteskab, Vielse eller Ikke-Vielser er for Tolstoj ganske ligegyldigt; paa Formen lægger han ingen Vægt. Men den første Kvinde, en Mand har bundet sig til; den første Mand, en Kvinde har givet sin Tro, er han og hun knyttet til for Livstid, uopløseligt. De er sammenknyttede i et Pligtforhold. Om Glæden derved spørges ikke; der ligger ingen Vægt paa den.

Den moderne Anskuelse, at det er Kærlighed, der begrunder Ægteskabet og giver det Værd, synes Tolstoj en Letfærdighed, omtrent som den forekom Fortidens Mennesker, ja i Grunden endnu Hegel med hans saglige Sindelag. Tolstoj synes at være naaet til den efter adskillige mørktskuende Menneskers Mening rigtige Overbevisning, at hvad man tidligere kaldte Ægteskab og mest endnu kalder saadan, kun er muligt, hvor Alt er bygget paa Myndighed og Lydighed, hvor Forældrene vælger Datteren en Mand, skaffer Sønnen en Hustru, naar Tidspunktet dertil er kommet, og hvor Konen skælver for den Husbond, som det er hendes Pligt at elske. Dette er jo nemlig Ægteskabets klassiske Form: intet Valg, ingen Skilsmisse; én Herre, én Vilje, i Opsætsighedstilfælde Prygl; megen Hustugt. Vil man ikke dette, synes han at mene, saa naaer man lidt efter lidt til at gøre Kærligheden eneraadig, gøre

Kønsforbindelsen til en Privatsag og indskrænke Samfundsvirksomheden til efter Evne at sikre Børnenes Vel.

Den mest konservative men ikke fyldestgørende Fortolkning af *Kreutzersonaten* er den, at Tolstoj har villet sige: «Som Mændene nu er, gøres de ved deres Ungdomslevned uskikkede til ægteskabeligt Samliv.» Det er utvivlsomt, at han, ganske som Bjørnson, er meget opfyldt af det Slette og Nedværdigende i det Liv, som Mændene efter Sigende i Reglen fører, forinden de indgaar Ægteskab. Tolstoj har endog i sit Skriftemaal selv givet Bekendelser af ret uhyggelig Natur, der om de endogsaa overdriver, viser at han af egen Erfaring kender, hvad han dømmer haardest:

«Det er mig umuligt at mindes hine Aar uden at der overfalder mig en Følelse af Rædsel, Afsky og Smerte. Der gives ikke den Last, som jeg jo den Gang kunde have hengivet mig til, ikke den Forbrydelse, som jeg jo vilde været i Stand til at begaa. Løgn, Tyveri, alskens Udsvævelser, Vold og Drab — det er noget som jeg altsammen har gjort mig skyldig i . . . Ude paa Godset, hvor jeg boede, forødte jeg i Sus og Dus og Kortspil Alt hvad mine Livegne havde erhvervet til mig ved deres Arbejd — tillige pinte og straffede jeg dem ved enhver Lejlighed, ofrede dem for mine Udsvævelser, bedrog dem, solgte dem osv.»

Man sammenligne hermed i *Kreutzersonaten* Posdnysjevs Skildring af, hvorledes han har «væltet sig i Udsvævelsernes Skarn». Kærnen heri er som i Bjørnsons Fremstillinger af beslægtet Art: Mændene, alle Mænd af de bedrestillede Klasser idetmindste, lever i deres Ungdom et rentud svinsk Liv, raat, kærlighedsløst, med Kvinder iflæng.

Det Visse af Sagen er, at den Art Skildringer og Udtalelser i Grunden alene kan have en levende Interesse for dem, hvis Udvikling ikke er løbet disse Digteres forbi. Et ikke ganske ringe Antal af mandlige Læses Indtryk vil være dette: Vi føler os ikke ramte. Mangen En, der ikke er mistænkt for at være nogen Hykler, vil i sit stille Sind sige: Jeg er træt af denne Tale. Det er jo Tale for den aandelige Almue. Hvor fortræffeligt slige Bøger end kan være skrevne, i dette Punkt er det Almuebøger, som kun paany indprenter En, at al virkelig Kunst henvender sig til de mest Udviklede i Tiden.

Vi ser i de forskellige Lande beslægtede literære Forekomster af denne Art. Dèr opstaar den yngre Dumas, der, efter hvad han selv fortæller, i sin Ungdom ingenlunde har levet som en Helgen «med mindre man vilde tænke paa den hellige Augustinus i dennes første Livsafsnit»; han ordner sit Levned og præker paa Tærsklen til

Alderdommen den strengeste Køns-moral — spækker den kun af gammel Vane med dristige Talemaader og slibrige Hentydninger. Dør opstaar Bjørnson, som uden at have Dumas' parisiske Ungdomserfaringer har udviklet sig til en ligesaa haardnakket Pligtlærer og som har det af en ægte Nordmand, at han er mere frisk og oprigtig end egenlig fin. Han forkynder os Mændenes kønslige Forfald. Han har, synes det, set saare megen Raahed omkring sig, og kan han formindske den, er det fortjenstfuldt. Om den formindskes ved en rundrejsende Moral-Agitation som den, han i sin Tid slog ind paa, er et aabent Spørgsmaal. Sikkert er det, at han har forringet sine store opdragende Romaners kunstneriske Værdi ved den Sjælesorg, der behersker dem.

Nu kommer Tolstoj. Han har en russisk «Junkers» civile og militære Erfaringer bag sig og han drager Slutninger ud fra disse overfor Mænd, der aldrig har været «Junkere», aldrig ført Junkerliv, maaske aldrig udvist Raahed i Forholdet til det andet Køn. Men paa saadanne Læsere gør nødvendigvis han som de andre Sædelighedsforkyndere i deres Kamp mod Samfundsmoralen Indtryk af Puritanere, der angriber Papister. Den udviklede Læser interesserer sig ikke for indre teologiske Fejder. Munkekævl! som Ulrich von Hutten skrev om Luthers første Angreb paa Paven.

Der gives sikkert endnu i vore Dage (eller allerede i vore Dage) Mænd, der paa afgørende Punkter føler som Grækere fra det gamle Hellas's bedste Tid, Mænd, for hvem Tvedelingen af det Dyriske og det Menneskelige ikke er til, Mænd, der aldrig har væltet sig i Pølen, ingen ond Samvittighed har og ingen Omvendelse har behov. Disse Digtere kommer nu til dem og behandler dem som Drankere af Fag: For Himlens Skyld, tilraaber de Læsere, ikke en Draabe Vin over jere Læber! Ser jer om! I lever i en Verden af Drukkenbolte og Delirister. Se, dør ligger En i Rendestenen døddrukken indtil Umenneskelighed; dør ligger En skælvende med dansende Muskelfibre, dødssyg i en Celle af Madratser. For Himlens Skyld, tøm intet Glas Vin! Og imens modnes Druer under Solens Straaler; de hænger der, mørke og lyse, og Dionysos, Vinens og Tragediens Gud, staar med det grønne Løv om Panden og rækker den Tørstige og Trætte Drikken, der er Menneskets Trøst. Disse Moralister gør Bakkus selv til en Deliriumskandidat. Og de glemmer, at deres Tale ikke sjældent vender sig til Mænd, der føler som Grækere, dyrker Vinguden, drikker Vinen blandet med Vand, nyder den lette Rus og skyr Drukkenheden som en Væmmelse og en Pest.

Dog Tolstoj nøjes ikke med det Bjørnsonske Standpunkt. Han gaar meget grundigere tilværks. Op af hans Bog slaar en mægtig Følelsestroesiver som i Flammer;

og hans følgestrengeste Tanke gaar saa meget dybere end Bjørnsons Forkyndelse, som Oldkristendom er dybere end Udviklingslærens Seminarie-Visdom.

Tolstoj forarges over Dyret i Mennesket, over Menneskedyret. Han forarges over Ægtefællernes Samliv i Ægteskabet. Det lidenskabelige Samliv mellem Nygifte nedbryder efter hans Forestilling al inderligere Velvilje, al virkelig Agtelse mellem Mand og Kvinde. Det er Skyld i alt Ondt, der senere dukker op dem imellem. Det afstedkommer Selvforagt og Foragt for den anden Part. Det vækker i Mellemtiden imellem den legemlige Tiltræknings Tidsafsnit det dybe Had, der efter hans Opfattelse i Reglen kommer til Udbrud mellem Ægtefæller i enhver Trætte selv om den ringeste Genstand, og det er desuden Skyld i den halvt vanvittige Skinsyge, der efter Bogens Forudsætning altid fortærer en af Parterne eller begge og gør deres huslige Liv til et evigt Helved.

Det er morsomt i vore Dage at træffe en saadan oldkristelig Følelsesmaade. Intet Spor af den sunde, antike og moderne Livsopfattelse, der i Samlivet mellem to Elskende, hvor lidenskabeligt det end monne være, ser noget Rent og Smukt. Intet Spor af den Naturdyrkelse, der i Oldtiden adlede Sanselivet; intet Spor heller af den uendelige Ømhed, der hos moderne Mennesker adler det og forandrer den raa Fornøjelse til Glæde eller Lykke.

Udgangspunktet er Bibelordet, at den, der blot ser paa en Kvinde med Attraa, han synder med hende i sit Hjerte. Og det Nye er, at for Tolstoj gælder dette Ord ogsaa i Ægteskabet. Ægteskabet brydes ved Ægtefællernes Attraa til hinanden. I det fuldkomne Forhold er Kvinden for Manden Søster, ikke andet. Den klare og rigtige Følge vilde den være, som de religiøse Særtroende Skoptserne i Rusland drager, nemlig Selvlemlæstelsen. Tolstoj skyer øjensynligt den. Men til Gengæld ønsker han, saavidt man kan forstaa, det sanselige Element enten ganske dødet eller dog trængt ned til det mindst mulige. Ikke alene enhver Blotstillen af Legemets Former ved nedringede eller tætsluttende Dragter, ikke blot Dans er ham en Gru som Sansophidselse; men han frygter Kunsten overhovedet, særlig Musikken, mindre som Appel til Sanserne end som Følelsesvækker. Det er da ogsaa efter et Musikværk at Bogen har Navn. Tankegangen er den, at enhver betydelig Komposition henriver mægtigt, ja som ved Besættelse Tilhøreren til den bevægede Stemning, i hvilken Komponisten befandt sig, da han frembragte den; Tilhøreren og Komponistens Sjæle flyder sammen. Og saaledes sammensmelter da ogsaa Musikken Tilhørerne, undertiden to og to, i denne samme Stemning, skiller dem fra Omgivelserne og forener dem. Den kan forsaavidt gøre Koblergerning.

II

Følelsen af selve Kønsforholdet som en Nedværdigelse er efter Europas saa langvarige Opdragelse i kristelig-aandig Retning ingen sjælden Foreteelse. Man møder den imidlertid i vore Dage lige saa udviklet hos Personligheder af ganske hedensk Type som hos Aandsdyrkere og Kristne. Den moderne Udvikling har ført forfinede Mennesker af de forskelligste Overbevisninger lige langt bort fra den græske Enhedsfølelse i dens Frihed og Sundhed. Jeg mindes fra min tidlige Ungdom en lang filosofisk Samtale med en ung fransk Ven, der drejede sig om dette samme Punkt, Kønsforeningen, som oprørte ham. Han harmedes over, at Verdensbygmesteren ikke havde fundet paa en finere, ædlere Form for Kønnenes Sammensmeltning. Et Udraab af ham ligger mig endnu i Øret: *Pourquoi cette insulte!* Hvortil denne Forhaanelse, dette Slag i Ansigtet!

Det er denne samme Tanke, der paa flere Steder er varieret i Maupassants sidste Bog *L'inutile beauté*. I *Un cas de divorce* kommer Helten overfor sin unge Hustru tilsidst saa vidt, at han ikke kan røre ved hende med sin Haand eller sine Læber uden at føle en uovervindelig Væmmelse, ikke just ved hende, men en mere omfattende og mere foragtrig Væmmelse ved selve det erotiske Favntag, der for alle forfinede Væsener staar som en Ting, man maa skamme sig over og skjule, ja som man kun omtaler halvhøjt, med Rødmen.

Og da i den Novelle, hvorefter Samlingen har Navn, Talen falder paa en smuk, fin Dame, hvis Skønhed har lidt under talrige Barselsenge, og den Bemærkning falder: Hvad er dertil at sige, det er Naturens Gang! udbryder den unge Mand, hvem Forfatteren bruger som Talerør: «Naturen! jeg siger dig, at Naturen er vor Fjende, at vi altid maa kæmpe imod Naturen; den fører os stedse tilbage til Dyret.» Og nu udvikler han, at alt hvad der er renligt, smukt, udsøgt, idealt paa Jorden, det er ikke Guds men Menneskets Værk:

«Det er os, som ved at besyngne Skabningen, fortolke den, beundre den som Digtere, forædle den som Kunstnere, forklare den som Videnskabsmænd, har indført en Smule Ynde og Skønhed, noget Tiltrækkende og Hemmelighedsfuldt i den. Tænk paa Forplantningen! Hvad kan tænkes mere uædelt og modbydeligt end denne smudsige og latterlige Akt, over hvilken alle finere Sjæle til Dagens Ende vil føle sig oprørte. Dersom Organerne nødvendigvis skulde tjene et dobbelt Formaal, hvorfor har Skaberens da ikke til Forplantningen, denne ædleste og vigtigste af alle menneskelige Virksomheder, kunnet vælge Organer, som var mindre

urene, mindre besudlede? Det er som havde han i en Art onskabsfuld Cynisme villet lægge Manden uoverstigelige Hindringer i Vejen for nogen-
sinde at kunne forskønne eller forædle sit Forhold til Kvinden. Manden har ikke desmindre opfundet Elskoven, hvad ikke er saa daarligt som Svar til en snu og drillende Guddom.»

Her hos Maupassant er altsaa i dette Forhold Naturen opfattet som Fjenden. Hos Tolstoj er den det nærmeste Maal, dog et Maal hvorudover han atter stræber ud; et bag os liggende Ideal, hvortil der bør vendes tilbage, kun at han kender et endnu højere Ideal end den, nemlig Fornegtelsen af den. Hos ham er Kampen mod Kønslivet kun en Anvendelse af hans almindelige Synsmaade, ifølge hvilken Kulturen er af det Onde: Penge, Pragtbygninger, Forfinelse, Overflod, alt andet Liv end Bonde- og Haandværkerliv af det Onde. Han havde allerede forlængst forsmaaet og fordømt Videnskaben. Nu er Turen kommen til Kunsten. Han havde i Penge aldrig villet se fortættet Arbejde, kun fortættet Voldsmagt. Nu ser han i det kønslige Samliv kun en dyrisk og nedværdigende Tilstand. Han har grublet over dette Tragiske og Komiske, at Mennesket efter sit Væsen er et videre udviklet Dyr, saa det kun delvis kan bringe sin Oprindelse i Glemme, aldrig ganske udslette Sporene af den. Og han ser vor Kultur som den Magt, der giver alt det Dyriske Overtaget. Man føler i den med Aarene hos ham stigende Afsky for det blot Naturlige, det Altformenneskelige, baade russisk Religiøsitet og det Oldingeblik paa disse Mysterier, der har gjort sig gældende ogsaa i Norden. Afskyen for Letfærdigheden, for det forhøjede Driftsliv, for Lidenskaben og Lasten har hos ham antaget den endelige Form af Væmmelse ved Dyret i Mennesket.

Gaar man nu gennem Bogen til dens Forfatter og fra ham til det store Publikum, der fortaber sig i Beundring for ham, synes følgende Bemærkning mig at ligge nær. Det er forbavsende som Menneskeheden endnu den Dag idag bliver slaaet af Ærefrygt for Pligtlærere. Det ligger Flertallet af os fra den bibelske Opdragelse saaledes i Blodet, at vi uvilkaarligt mener: Her, hvor Moralen prækes, her foregaar noget særlig Alvorligt og Højtidsfuldt.

Der havde Russerne en fin, elskværdig, godhjertet Forfatter som Turgéniev, en Verdensmand, der fordringsløst skrev det ene digteriske Mesterværk efter det andet. Han indbildte sig ikke at omdanne Menneskeslægten derved. Han var en stilfærdig Kunstner med enkelte Svagheder, med store Dyder, en Gentleman.

Saa kommer efter ham en Skribent som Tolstoj. Han er i sin Ungdom en ret udsvævende Godsejer og Officer, bliver i sin modnere Alder en stor formanende

Digter, med Aarene en stedse mere lidenskabelig Pligtlærer, tilsidst en Johannes den Døber. Han former sig sin egen Religion, han præker, han kalder og revser, han gaar i Kamelhaarsskjorte eller rettere i Musjik-Kofte. Han lader Skægget vokse og skiller Haaret midt i Panden som en russisk Bonde, han lever paa sit Landgods, fordybet i Betragtning og Haandgerning; snart ligner han en Bondeprofet; og da hans daglige Syssels Alvor omsider har præget sig dybt i hans Miner, tillader han en tilrejsende Fotograf at fastholde dette Udtryk paa den forberedte Plade. Han gaar bag Ploven med sit hvide Øg for den gammeldags Træplov, han drømmer sig tilbage i Naturtilstanden, langt bort fra Kulturen, fra hans Herresæde, der ligger lige i Nærheden, og han tillader Riepin at male ham, saaledes tilbagesat i Naturtilstanden.

Forskellen er da tydelig nok mellem ham og den oprindelige Johannes den Døber. Denne havde som bekendt intet Herresæde, saa han havde adskilligt lettere ved at føle sig helt løsrevet fra Civilisationen. Da han dernæst havde faaet Kamelhaarsskjorten paa, lod han sig ikke fotografere i den.

III

Paa sit Højdepunkt angriber Tolstoj da nu sin Samtids Mennesker i Kraft af Forhold, der har deres Grund i at Mennesket er et til Menneskelighed udviklet Dyr. Kunde han, vilde han gerne helt udrydde Dyret i Mennesket.

Det er forunderligt med denne Betegnelse: Dyret. Det er jo et ældgammelt kristeligt Udtryk. Man glemmer ikke let den levende Skildring af Dyret i Johannes Aabenbarings trettende Kapitel: «Jeg stod paa Havets Bred og saa et Dyr stige op af Havet. Det havde ti Horn og syv Hoveder; paa dets Horn var ti Diademer og paa dets Hoveder bespottelige Navne, og Dyret, jeg saa, var ligt en Leopard; dets Fødder var som en Bjørns, og dets Svælg som en Løves Svælg, og Dragen gav det sin Kraft og de tilbad Dyret og sagde: hvem er som Dyret og hvem kan kæmpe mod det?»

Dyret var for Datidens Kristne som bekendt nærmest den romerske Verdensmagt; vi véd det med al Nøjagtighed; Sindbilledet ligger gennemsigtigt for os lige indtil det hemmelighedsfulde Tal 666 i Vers 18, som er Neros Navn, Nero Kesar, skrevet med hebraiske Bogstaver og sammenlagt efter disse Bogstavers Talværdi. Men dybere opfattet var Dyret selvfølgelig for de første Kristne Hedenskabet som Væsen og Magt, alt det Udøbte, forsaavidt Dyriske i Mennesket, som skulde overvindes. For at bruge det moderne Kunstord: Dyret var intet virkeligt Dyr, det var Menneskedyret.

Saaledes opfattede ogsaa Alexandre Dumas det, da han i 1870 med en aandrig

Anvendelse af det gamle Bibelsted fortalte om sine Forsøg paa at undersøge Mennesket i den store Smeltedigel Paris. Han hævdede, at Mennesket, endog Pariseren, altid indeholdt en nok saa lille Brøkdal af Sjæl, omtrent som den tresindstyvende homøopatiske Opløsning endnu indeholder et Atom af den oprindelige Vædske. Og han fortalte, hvorledes han saa mandlige og kvindelige Fæhoveder dannes og formes af Diglen Dampe, da han med Et hørte en kogende Lyd, og op af Kedelen steg, ikke formet af dens Skum eller Em, men dannet af selve Stofferne i den, et uhyre Dyr med syv Hoveder og ti Horn, og paa disse Horn ti Diademer og paa disse Hoveder Haar med Metalglans og Alkoholifarve. Dyret lignede en Leopard, dets Fødder var stærke som en Bjørns, dets Svælg var som en Løves Svælg og Dragen gav det sin Styrke. Og Dyret var klædt i Purpur og Skarlaget og pyntet med Guld, med Edelstene og Perler, og i sine hvide Hænder holdt det, som man bærer en Skaal med Mælk, en Guldvaser fuld af alle Babels, Sodomas og Lesbos's Afskyeligheder og Urenligheder. Fra dets Legeme udgik en berusende Damp, gennem hvilken det skinnede som den skønneste af Guds Engle, og i hvilken tusind smaa Mennesker bevægede sig, vred sig af Vellyst og hylede af Smerte og forsvandt med et lille Smeld eller Knald, det vil sige: de revnede og intet blev tilbage af dem uden en Draabe af noget Flydende, en Taare eller en Blodsdraabe. Men Dyret blev ikke mæt. Det knuste dem med sine Fødder, sønderrev dem med sine Negle, tyggede dem med sine Tænder, kvalte dem mod sit Bryst, og de, hvem det saaledes kvalte, var de mest misundte. Dets syv Hoveder dannede en Krans, der naaede Himlen; dets syv Munde var stedse smilende og Læberne luerøde, og ovenover dets ti Diademer flammede i en Lysglans det ene Ord: Prostitution.

Dette Dyr, det var, siger han, Kvindens nyeste Legemsform. Dyret er da her det efter Mændene smilende og brølende Køn, der efter tusindaarig Trældom og Afmagt hævner sig paa Manden, væbnet med sin Skønhed og sine Skønhedsmidler, og skænker ham den Kærlighed, der nedbryder og ødelægger ham. Og det er dette Dyr, som Dumas kastede op paa Scenens Brædder, da han rejste det store, grove Sindbillede Césarine i *La femme de Claude*. For Dumas er det da omtrent som for Tolstoj Kulturen, nærmere Overkulturen, der gør Mennesket i bibelsk Forstand dyrisk, det vil sige lastefuldt; og Mennesket var det efter Forudsætningen ikke, saa længe det ikke var moderne Menneske, men underkastet overjordiske Myndigheders ubetingede Tugt.

IV

Samtidigt med at Tolstoj i Rusland udarbejdede *Kreutzersonaten*, skrev Zola i Frankrig sin sidste Roman *Menneskedyret*. Her er Forholdet set fra en helt forskellig Side. For Zola er Dyret ikke noget, som Civilisationen udvikler i os, men noget, der er blevet tilbage i os som slumrende Levning fra Urtiden og som under visse Omstændigheder til vor Rædsel kan vaagne.

Zolas Standpunkt er ikke det moralske, men det naturhistoriske. Han fremstiller Forholdet, som det stiller sig for ham, uden Anklage, men med en storstilet Alvor.

I Grunden er det altid Menneskedyret, der har sysselsat Zola. Visse yngre Skribenter som Bourget og Rod interesserer sig kun for Menneskevæsenet i dets sidste og højeste Udfoldelse under en forfinet Civilisation: Zola griber altid tilbage til de oprindelige Instinkter og Sansninger, af hvilke Urmennesket bestaar. Man tænke eksempelvis paa hans Skildring af Bondekærligheden til Jorden, til Ejendom, til Vinding i *La terre* eller af Selvopholdelsesdriften i dens naiveste Form i *Le ventre de Paris*.

Her har han grebet tilbage til et af de uhyggeligste, oprindelige Hang: Tilintetgørelsesdriften, det grusomme Instinkt, der fører til Ødelæggelse og Mord, og har opfattet dette Hang i dets hemmelighedsfulde Sammenhæng med den erotiske Drift. Medens Tolstoj i sin Novelle hovedsageligt studerer Kønstillbøjeligheden i dens Overudvikling og viser, hvorledes Mordgalskaben spirer ud af den, idet Tilintetgørelsesdriften opstaar som et blot Udslag af Skinsygen, fordyber Zola sig hovedsageligt i Mord-Instinkt og skildrer en hel Række Mord og Mordforsøg, men efterviser i anden Linje i dem alle Sammenhængen med en lavstammet, men livskraftig Erotik.

Vi ser den oprindelige Tilbøjelighed til Drab levende hos alle de Mennesker, han fremfører. En Ægteemand, som erfarer, at en gammel Vellystning har bemægtiget sig hans Hustru, da hun var ung Pige, hævner sig efter et Anfald af tilbageskuende Skinsyge ved et Mord udført i en Jernbanevogn og tvinger sin Hustru til at hjælpe sig ved Mordet. Bloddaaden hviler trykkende over Ægtefællerne og skiller dem snart helt ad.

Den unge Kone tager en Elsker og fordrer at han skal dræbe hendes Mand. Han samtykker bevidst, men i selve det Øjeblik, da han oppebier Ægteemandens Komme for at myrde ham, dræber han, ledet af en uimodstaaelig Drift, imod sin Vilje sin Elskerinde.

Denne unge Mand, den ufrivillige Morder, er Bogens Hovedperson. Zola har, som han udtrykkelig har udtalt, i Modsætning til Russerne Dostojevski, Tolstoj villet

wise, at det ikke er med Forsæt og klar Bevidsthed, men af Drift at man myrder. Han har villet levere en Art Modstykke til Raskolnikov, og træffer nu mærkværdigt sammen med Tolstoj.

Jacques Lantier lider af en sygelig Drift, et hemmelighedsfuldt og uimodstaaeligt Hang, som findes i Naturen, er Lægerne vel bekendt og hyppigt er beskrevet i lærde Haandbøger. Men hvad Zola ud af sit Eget har tilføjet som personlig Særhed, som usandsynlig Forklaring, det er dette: Hvad der saaledes kommer over Lantier er ikke simpelthen en pludselig Betagelse af blindt Raseri, men en stadigt genkommende Tørst efter at hævne meget gamle Krænkelser, om hvilke han har mistet al nøjagtig Erindring. Det kom saa langt borte fra, hedder det, fra alt det Onde, Kvinder havde gjort hans Forfædre, fra det Nag, der havde samlet sig op fra den ene Han til den anden, lige fra en Kvinde bedrog en af dem første Gang, medens de endnu beboede Huler. Anfaldene betragtes da aldeles som Gengangervæsen; de stammer fra den forhistoriske Tid, ganske modsat Posdnysjevs Anfald hos Tolstoj, der udledes af de moderne Tiders Overkultur. Naar Lantier har sine Anfald, føler han det som en Nødvendighed at kæmpe for at erobre en Kvinde og have hende helt for sig. Dette er for Zolas Fantasi det vanslægtede Hang til at kaste hende over sin Ryg som et Bytte, Manden for bestandig har fravristet Fællesskabet med de andre.

Hos Zola altsaa slet fordøjet Darwinisme som hos Tolstoj fornuftstridigt genfødt Oldkristendom.

Om Lantier er nu grupperet andre Personligheder med lignende Muligheder til Mordgerning: En ung Pige, en Banevogterske, der af Skinsyge lader et helt Jernbanetog smadres, fordi hun er forelsket i Lantier og vil hævne sig paa ham og hans Elskerinde, der begge befinder sig i Toget; en gammel Mand, et moralsk Uhyre, der langsomt forgiver sin Kone for at faa Tag i hendes Sparepenge; endelig en Fyrbøder, der af Skinsyge tilsidst myrder Jacques.

Dette er da et stort Digt om forhistorisk Mordlyst i dens Forbindelse med Elskovsdriften; forsaavidt en Art forhistorisk Epos. Det er lærerigt at sammenligne den med et virkelig forhistorisk Epos fra vore Dage som f. Eks. Tyskeren Heinrich Harts *Tul og Nahila*, det første Bind af et Værk *Lied der Menschheit*, som efter den naive Plan skal bestaa af ikke mindre end 24 Sange.

Harts Digt foregaar paa Ceylon i den graa Oldtid Aartusinder før al Civilisation. Hovedpersonerne er et Menneskepar, der lever iblandt Væsener fra Overgangstiden mellem Menneskenes Forfædre og Menneskene selv. Abeagtige Dværge og Kæmper driver endnu deres uhyggelige Spil ved Siden af Menneskene. Kun faa Begreber

har udviklet sig: Ilden er Slange, Ildslangen; hvorledes man gør sig til Herre over den, vides endnu ikke. Man bruger Udtryk som «Ildslangen har naget paa Kødets». Faa Redskaber: Kølle, Stenøkse, Stenspids til Spydet, Fiskekrog af Ben, Bastslynge til Fangst. Blandt Menneskene raader Naturafhængighed og Hjordfølelse. Vi følger Menneskeparrets Livshistorie. Nahila elsker Tul for Livet, fordi denne Mand for hendes Skyld blev udstødt af sin Stamme, idet han ikke vilde prisgive hende til Fællesskabet. Skamfølelse, Undseelse udvikles hos hende af en ejendommelig og ikke usandsynlig Bevæggrund: fordi hendes eget Køn synes hende hæsligt: derfor laver hun sig et Skørt af Blade. Vi ser, hvorledes Barnets Fødsel under bestemte Forhold gør Husdyrtugt nødvendig. En Ged indfanges, der nærer Barnet med sin Mælk. Saa store Vanskeligheder Emnet end frembyder, er Digtet ikke dumt. Menneskene synes her virkelig oprindelige og vilde. Og dog er Alt hos Zola i sin Art vildere og større, skønt det foregaar i vore Dage, i 1870, og fremtræder som en Roman om Jernbanedrift og Jernbane-Uheld og om Forbrydelser, der begaas med Jernbaneskiner eller i Jernbanevogne.

Jules Lemaître har gjort opmærksom paa den Svaghed i denne Bog, at Omgivelserne ikke har noget egenligt med Kærnen at gøre. Medens der i *L'Assommoir* er en nødvendig Sammenhæng mellem Brændevinskippen og Arbejderbefolkningen eller i *Germinal* mellem Gruben og Minearbejderne, finder der her ingen nødvendig Sammenhæng Sted mellem Tilintetgørelseslyst og Jernbanedrift. Forsaavidt er denne Bog ringere end adskillige foregaaende, mere tilfældig i sin Komposition. Men den er stor ved Digterens Blik for de simple og skrækkelige Grunddrifter i Menneskeheden og stor ved sin rige Sindbilledkunst.

Foruden Menneskedyret er der i denne Roman som i Zolas andre et upersonligt Væsen, der tilegner sig en Hovedlod i Forfatterens Interesse. I tidligere Bøger forekom Kirkegaarden, Hallerne, Brændevinskænken, Salgsmagasinet, Agerjorden, Kirken. Vi har ovenfor set, at medens Zola gennemgaaende fører det Menneskelige tilbage til det Dyriske, tillægger han upersonlige Skabninger al den mere end dyriske Kraft, han berøver Enkeltværene, ja Selvstændighed og Vilje. En saadan upersonlig Skabning er i Jernbaneromanen et Lokomotiv. Det har et Navn; det hedder Lison, fører et Liv og vækker Følelser som en Kvinde. Lokomotivføreren elsker sin Maskine, elsker den som Rytteren sin Hest. Der finder en Art Ægteskab Sted imellem dem.

Her forekommer en storladet Skildring af Lokomotivets Kamp for at trænge igennem ophobet Sne under Uvejre, og da Toget senere hen støder mod en Karre, fuld af svære Sten, og Lokomotivet sprænges, saa dør det ganske som et levende

Væsen. Der er heri en Kunst, som er bleven til Kunstleri. Lokomotivet, dette Uhyre med gloende Øjne og Jernlænder, gør saa at sige Menneskene til Skamme ved sin Lærvillighed, sin Mandstugt, sin hele Skikkelighed ligesom ved den ublandede Kærlighed, det indgyder sin Fører.

Og ved Bogens Slutning savnes ikke heller et andet, større Sindbilled. Da Fyrbøderen har myrdet Jacques, stødt ham ned fra hans Lokomotiv, og da dette uden Fører, uden ledende Aand som et rasende Væsen farer Station efter Station forbi, førende franske indkaldte Soldater til Grænsen i Juli Maaned af hint mærkværdige Aar 1870, saa staar der:

«Det rullede, rullede afsted i den sorte Nat, Ingen vidste hvorhen. Hvad gjorde det, hvor mange Ofre Maskinen knuste paa Vejen! Gik den ikke trods Alt mod Fremtiden, ubekymret om det udgydte Blod? Uden Fører, midt i Mørket, som et blindt og døvt Dyr, rullede, rullede den, dragende efter sig al denne Kanonføde, disse allerede udmattede Soldater, der i deres Drukkenskab sang.»

Dette Lokomotiv, som ikke ledes af Nogen, det er, som man føler, Sindbilledet paa hint Frankrig, der drager i Krig uden en Vilje i sin Spidse. Romanen om Tilintetgørelsesdriften, om Mord-Instinkt, naaer sit Højdepunkt i denne Henslæben af Tusinder og atter Tusinder til dette uhyre Masse-mord. Den store Krigs endeløse Blodsudgydelse er Menneskedyrets Triumf og Nederlag i Et.

V

Det er det Anerkendelsesværdige ved disse store fremmede Digtere og Skribenter, at de for vore Øjne slaar Menneskevæsenet helt ud som en Vifte. Der er Intet, som af Frygt for Læsere eller Bladskrivere skal borthykses eller bortlyves. Vi ser ud over et vidt Felt af sjæleligt Liv fra det Lastefulde og Lave, fra Forbrydelsen, over det dyrisk Menneskelige, det blot Naturlige, det Altformenneskelige til det rent Menneskelige og dets Menneskeadel. Og alt, hvad der meddeles, er meddelt i de store Literaturers beundringsværdige Frisprog uden Pænhed og uden Følsomhed.

Alle behøver de for at give en Forestilling om Livets Rigdom og Elendighed Forestillingen om en Spaltning af vort Væsen i to Verdner, den ubevidste og den bevidste, der i den seneste Tids poetiske Sprog er blevne gjorte enstydige med Dyrets og Menneskets Verdener i os, Nødvendighedens og Frihedens Omraader, som man i gamle Dage sagde.

Den moderne Videnskab tror ikke mere paa en Viljesfrihed som den, man tidligere klamrede sig til. Enkelte af Digterne ser netop heri en Fare. Saaledes Bourget, der synes skræmt af det Indtryk den filosofiske Nødvendighedslære undertiden har gjort paa en Ungdom, i hvis Øjne den giver et Fribrev til hensynsløs Egenkærlighed. Han frygter, at selve Videnskaben, selve Civilisationen skal slippe Dyret løs i de kommende Slægter og han har i sine sidste Bøger (*Mensonges, Le Disciple*) ikke uden en vis fromladen Slaphed henvist til den katolske Abbed, til Religionen, til Bønnen, som til den eneste Magt, der kan holde Dyret nede og give de moderne Sind Enhed paany.

Dumas, der er ægte Franskmand nok til ikke at nære nogen Tvivl om Viljens Frihed, ser Dyret udvikle sig i Overcivilisationens Morads og raaber Vagt i Gevær imod det. Moralisten Tolstoj og Verdensbarnet Maupassant ser med samme Lede paa det Grundforhold imellem de to Køn, der for dem begge staar som en Krænkelse af Menneskeværdigheden, men der for Maupassant er nedværdigende som et Stykke uovervunden og uovervindelig Urnatur, for Tolstoj nedværdigende som et Foster af Kulturens overophidsede Unatur. Zola endelig er den gennemført overbeviste Nødvendighedstroende, for hvem Menneskeplanten, Menneskedyret, Mennesketanken, Menneskeviljen lyder uafrystelige Love, og som til Gengæld finder en Art fantastisk Tilfredsstillelse i at udruste livløse Genstande med selvstændigt Liv og uafhængig Vilje.

Menneskelig, virkeligt menneskelig er kun Maskinen, synes Zola at sige i sin sidste Roman. Menneskelig, virkeligt menneskelig er kun Civilisationen, synes Maupassant at sige i sin sidste Novellesamling, der bryder Staven over alt det, der er Naturen i os, som dyrisk. Menneskelig, adeligt menneskelig, i gamle Dages Sprog guddommelig, er kun Sjælens Samling i from Følelse og Bøn, siger Bourget i sine to sidste Bøger. Menneskelig er ikke Kulturen, ikke Civilisationen, siger Tolstoj i sine sidste Værker, men kun den Levevis, der aldrig afbøder Ondt med Nødværge, aldrig afværger Uret, aldrig bekymrer sig om Ejendom og Penge, og som bringer Mand og Kvinde til altid i hinanden kun at se en Søster og Broder.

Det er da det Sprog, som føres af vore Dages Vise, af de Mænd, der nutildags henvender sig til den største og ypperste Læsekres paa Jorden.

Hvis man kunde tænke sig, at en gammel Hellener fra Grækenlands klassiske Tid opstod af sin Aske og hørte disse Udsagn, vilde han sikkert slaa Hænderne sammen af Forbavselse over saadan Tale.